

Наталля Талкачова

МІФАЛАГІЗАВАНЫЯ ВОБРАЗЫ ЖЫВЁЛ У ВЕСНАВОЙ КАЛЯНДАРНАЙ АБРАДНАСЦІ БЕЛАРУСАЎ

Веснавы перыяд у беларускім народным календары пачынаўся з першага сакавіка, на Аўдакею, а заканчваўся Русальным тыднем. Абрадавыя дзеянні і песні вясны з'яўляліся сімвалам адноўленага свету і ладу жыцця, імклівага бегу часу.

Еўдакія (Аўдакея), што, згодна з народнымі вераваннямі, «трымае ў руцэ лета», Саракі, якія прыпадалі на веснавое раўнадзенства, Дабравешчанне, Юр'е з яго чарадзейнай расой, абрадамі, абходамі нівы, узвышана-ўрачысты Вялікдзень, Сёмуха – этапныя святы вясны, з якімі ў архаічнай свядомасці беларусаў звязаны шматлікія міфалагічныя ўяўленні і багатае вербальнае суправаджэнне.

У сістэме традыцыйнай народнай культуры важнае месца займаюць міфалагізаваныя вобразы жывёл, якія выступаюць як своеасаблівыя выявы міфалагічнай карціны свету, а значыць, як адмысловая разнавіднасць міфалагізаваных (у шырокім сэнсе слова) персанажаў.

У масленічнай абраднасці маюць месца дзеянні, якія выконваліся на конях. Як вядома, два апошнія дні Масленіцы, субота і нядзеля цалкам прысвячаліся катанню на конях, убраных стужкамі і званочкамі пад дугой. Невыпадкова персаніфікаванае ўвасабленне Масленіцы ў песні звязана з катаннем на конях: яна «ўсё на коніках раз'язджае» [2, 106].

Коні адыгрываюць важную ролю ў міфалагічных сістэмах розных народаў. Яны з'яўляюцца атрыбутам (або выявай) шэрагу бостваў. Сімволіка каня надзвычай складаная і да канца незразумелая. «Конь сімвалізуе інтэлект, мудрасць, шляхетнасць, святло, дынамічную сілу, быстрыню, шпаркасць думкі, бег часу» [3, 73]. Конь у традыцыйнай культуры шматлікіх народаў ушаноўваецца як сакральная жывёла, якой адводзіцца важнае месца ў дзеяннях вышэйшых язычніцкіх багоў. Адначасова конь з'яўляецца хтанічнай істотай, якая звязана з культамі ўрадлівасці і смерці. У славян (і не толькі ў іх) маска каня выкарыстоўвалася ў калядна-навагодніх абрадах. «Конь аднолькава лічыўся стварэннем Белабога (стыхія святла) і Чарнабога (стыхія цемры), прычым, добраму богу прысвячаўся белы конь, а злому – чорны. З падзелаў улады над мірам і ўсімі з'явамі яго быцця белыя коні перадаюцца ў народным уяўленні богу-сонцу, богу-грамаўніку (спачатку Перуну, потым Святавіту і, нарэшце, Светлавіту-Ярыле), чорныя жа становяцца ўласнасцю Стрыбога і ўсіх буяных вятроў – стрыбожых унукаў. Сонца – гэта нябесны конь, у працяг дня які аббягае неба з канца ў канец і адпачывае уначы» [3, 73]. Падонныя красамоўныя азначэнні сустракаем у розных папулярных слоўніках, якія гойдаюцца паміж навукай і выдумкай, пасвойму займаюць, хоць тое-сёе падаецца ў іх блізка да фактаў.

У славянскай міфалогіі конь – найбольш ушанаваная сакральная жывёла з амбівалентнай семантыкай. З аднаго боку, лічылі, што «конь валодае здольнасцю прадказваць лёс, і ў першую чаргу смерць свайму гаспадару» [3, 74]. Яго хавалі разам з гаспадаром. З другога – «шанаванне каня было такое, што нават і ў хрысціянскія часы яму былі ўсталяваны адмысловыя святыя заступнікі і конскія святыя. Заступнікамі канёў лічыліся св. Мікалай Цудатворац, св. Флор і Лаўр, св. Георгій Перамогац і св. Ілля Прарок. Адмысловыя «конскія святыя» адзначалі ў дзень памяці св. Флора і Лаўра і на вясновы Юр'еў дзень» [3, 74].

У абрадах каляндарнага цыкла «жывёльныя» святы і звязаныя з імі персанажы прыпадалі на перыяды каляндарных пераходаў. У прыватнасці, менавіта на Масленіцу было прынята аб'язджаць, прывучваць да воза маладых коней, валоў. «Калі маладая жывёла добра вытрымлівала гэтае аб'язджанне, то лічылася, што яе можна пакідаць у гаспадарцы. Калі ж вол або малады конь пасля такіх выпрабаванняў ступалі стомлена і нехаця, то гэта было знакам гаспадару лепш збыць такую жывёліну» [4, 23]. Увогуле, святочны тыдзень Масленіцы – гэта тыдзень, калі людзі клапоцяцца аб будучым ураджаі, моладзь – аб тым, каб пабрацца шлюбам, і, самае галоўнае, – гэта тыдзень, калі гаспадары клапоцяцца пра свойскую жывёлу. Гэты клопат даволі выразна выявіўся ў такім даўнім свяце, прысвечаным Вялесу, як свята Валосся (Аўласа). «На Валосся рабочая жывёла вызвалялася ад працы, ёй даваўся лепшы корм» [4, 25]. Таму жывёлы займаюць вялікае месца ў абрадавых дзеяннях і песнях гэтага перыяду:

*Вол бушуе – вясну чуе.
Годзе, воле, бушаваці,
Паедзем ў поле араці.
Там травіца шаўковая
І вадзіца крынічная.
Там травіцы наешся
І вадзіцы нап'ешся [2, 78].*

Цікава тое, што ў дадзенай песні гучыць заклік, каб не спяшаліся ў справах з-за будучай нявызначанасці. Вобраз вала ў дадзеных радках сімвалізуе надыход вясны, той пары, калі ўсё жывое абуджаецца пасля зімовага спакою.

Па народных меркаваннях і сведчаннях даследчыкаў Е. А. Грушко і Ю. М. Мядзведзевай, вол сімвалізаваў цемру і ноч (дзякуючы яго сувязі з месяцам: рогі ў форме паўмесяца); дабрабыт і ахвярапрынашэнне (ахвяру), цяжкае і цяжкую працу. Прыроджаная міралюбівая фізічная сіла вала ў цяперашні час атаясамліваецца з тупой сілай.

Народны святочны каляндар накладваецца не толькі на змены ў прыродзе, але і на паводзіны жывёл у цэлым. Ён ў значнай ступені вызначае звязаныя з імі абрадавыя і магічныя дзеянні (першы выган ската, яго засцярогу ад драпежнікаў). Адчуваючы магутнае ўздзеянне надыходу вясны на навакольны свет і ўспрымаючы сябе як часціну гэтага свету, чалавек звычайна надаваў вялікае значэнне магічнаму ўздзеянню словам,

сімвалічным дзеяннем на сам яе прыход. У беларускім народным календары Юр'е (Юрай) – адно з найбольш адметных гадавых свят. Абрадава-песенная традыцыя Юр'я на Беларусі ўключае два семантычна ярка выражаныя комплексы – жывёлагадоўчы і земляробчы. Нас больш цікавіць жывёлагадоўчы. У асноўным абрадавыя дзеянні на Юр'я скіраваны на «замыканне» звярам зубоў і на сытасць жывёлы. Юр'я – цэнтральны персанаж цыкла. У сваіх песнях нашы продкі заклікалі яго, каб захаваў іх «скацінку»:

*Юр'я, устань рана,
Юр'я, умыйся бела,
Юр'я, прычашыся,
Юр'я, прыбярыся,
Юр'я, вазьмі ключы,
Юр'я, ідзі ў поле,
Юр'я, адамкні зямлю,
Юр'я, выпусці расу,
Божую красу.
Раса на кароўкі,
Каб былі малочны,
Цяляці няўрочны.
Трава на конікі,
Гігель на свіначкі,
Мурог на авечачкі,
А жвірок на вутачкі
І на гусачкі [2, 159].*

Дабратворнае ўздзеянне Юр'я адлюстравана ў павер'ях. У шэрагу юраўскіх песень адзначаецца, што свойская жывёла ідзе ў поле «на Юр'еву расу, на божую красу, // Каб былі малочны, цяляці няўрочны».

У абрадавай практыцы беларусаў рытуальныя дзеянні ў адносінах да свойскай жывёлы былі скіраваны на засцярогу ад звышнатуральнага ўздзеяння і драпежнікаў і ўключалі перш-наперш трайны абыход гаспадаром з запаленай грамнічнай свечкай і яйкамі на талерцы статка, пакланенне яму ў час абрадавага абходу, гаспадыні, якая абкурвала жывёлу святочнымі зёлкамі, а затым націрала персці і крыжавіну буйной жывёліне воскам грамнічнай свечкі. Апошні магічны акт быў у кампетэнцыі пастуха: ён лёгка ўдараў асвячонай на Вербніцу вярбінкай кожную жывёліну асобна, а затым утыкаў гэты абрадавы атрыбут у застрэшак хлява дзеля магічнага ўплыву на вяртанне скаціны цэлай і здаровай [Гл., напр.: 1, 573–574].

З прааналізаванага матэрыялу вынікае, што ў абрадавым жыцці чалавека жывёла займала важнае месца. Самым значным на рытуальныя дзеянні з удзелам жывёлы, якой надавалася сакральнае значэнне, з'яўляецца Юраўскі цыкл. «Галоўнымі» жывёламі ў веснавым цыкле абрадаў з'яўляюцца конь і вол, асноўныя памагатыя ў земляробчай працы. Вобразы гэтых жывёл і звязаныя з імі абрадавыя дзеянні маюць свой адбітак у песнях і закліках. Усе

дзеянні даюць уяўленне аб поглядах, марах, працы і побыце чалавека-гаспадара, які увесь час клапоціцца пра новы ўраджай і сваю гаспадарку.

ЛІТАРАТУРА

1. Беларуская міфалогія: Энцыклапед. слоўнік . – 2-ое выд., дап. / рэд. С. Санько [і інш.]; склад. І. Клімковіч – Мінск: Беларусь, 2006.
2. Веснавыя песні / Склад. Г. А. Барташэвіч, Л. М. салавей; склад. муз. часткі В. І. Яатаў. – Мінск: Навука і тэхніка, 1979.
3. *Грушко, Е. А.* Словарь славянской мифологии / Е. А. Грушко / ред. Е. А. Грушко, Ю. М. Медведев. – Нижний Новгород: Русский купец, Братья славяне, 1995.
4. *Ліцьвінка, В. Д.* Святы і абрады беларусаў / В. Д. Ліцьвінка. – 2-ое выд. – Мінск: Беларусь, 1998.